

УДК:347.92

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-300-6-5

ЯРЕМЕНКО О. Ф.

ORCID ID: 0000-0003-3643-3230

e-mail: Yaremvo@ukr.net

Хмельницький національний університет

МИТНА ЛОГІСТИКА: ПОНЯТТЯ, ФУНКЦІЇ, ОСОБЛИВОСТІ

У статті досліджуються підходи до визначення терміну «митна логістика». Встановлено, що загальноприйнятної точки зору на змістовне наповнення поняття, її предметного поля серед науковців та практиків не існує. Митна логістика розглядається і як науковий напрям, і як практична діяльність, і як функціональна область логістики, і як частина логістичного ланцюга, і як сукупність логістичних процесів учасників ЗЕД. Зважаючи на складну структуру і множинність підходів до трактування терміну, та застосовуючи системний підхід для розкриття змісту митної логістики, було запропоновано власне визначення терміну. Виділено специфіку митної логістики, її об'єктно-предметне поле, специфіку функцій та основні завдання. Узагальнено фактори, які мають вплив на розвиток митної логістики.

Ключові слова: митна логістика; функції митної логістики, завдання митної логістики, експортно-імпорتنі товарні потоки, інформаційні потоки, фінансові потоки.

OKSANA YAREMENKO

Khmelnytsky National University

CUSTOMS LOGISTICS: CONCEPTS, FUNCTIONS, FEATURES

The article investigates the approaches to the definition of the term customs logistics. It is established that there is no generally accepted point of view on the content of the concept, its subject field among scientists and practitioners. Customs logistics is considered as a scientific direction, and as a practical activity, and as a functional area of logistics, and as part of the logistics chain, and as a set of logistics processes of participants in foreign economic activity. Given the complex structure and multiplicity of approaches to the interpretation of the term, and applying a systematic approach to disclose the content of customs logistics, it is proposed to understand customs logistics as a scientific and practical activity aimed at regulating customs goods and information and financial flows and protecting national interests. , finding a balance of interests and ensuring the security and development of entities.

The object-subject field of customs logistics is primarily export-import trade flows. They are accompanied by information flows: outgoing (from customs to the central authority), incoming (on the contrary), accompanying (documents for the goods). In this case, the implementation of foreign trade operations implies that the financial flow is divided into two parts: the first includes payments paid to the supplier for the goods (its feature is that it is governed by the laws of most states and international agreements); the second part includes customs duties, through which the state regulates the volume, range and direction of movement of export-import trade flows.

Customs logistics integrates such important functions of customs activity, tariff-regulating, information-analytical, control-passing and financial-economic. The purpose of logistics of customs activity is first of all in the effective logistical organization of all types of the flows observed in customs business and their acceleration. This refers to commodity, information and financial flows, which together form an integrated commodity-information-financial flow, which has the duty to control such structures of the customs service as customs posts and customs, in particular when crossing this integrated flow of the customs border. The integrated nature of customs and logistics flows corresponds to the complex structure of customs logistics, which includes component, regional and functional structure.

Keywords: customs logistics; functions of customs logistics, tasks of customs logistics, export-import commodity flows, information flows, financial flows.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сьогоднішньому біфуркаційному міжнародному середовищі спостерігається зростання імпортно-експортних операцій. Для укріплення і розширення України на світовому економічному просторі необхідно створення високоякісної митної логістичної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню митних аспектів в логістиці присвячували свої праці вітчизняні і закордонні науковці і практики. Серед них Гаргасас А., Вітковський П., Зайцева К.В., Платонов О.І., Палшайтіс Р., Остапенко А.С., Смирнов І.Г., Пономарьова Н.В., Столяр Т.В., Міщенко І. В., Гужевська Л.А. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Як відомо, логістика – наука про планування, організацію, управління, контроль і регулювання переміщення матеріальних та інформаційних потоків у просторі в часі від їх первинного джерела до кінцевого споживача. Митна логістика – новітній прикладний напрям логістики, що здійснює дві загальногосподарські сфери: логістична та митна діяльність. Логістика, зокрема єврологістика, визначає напрямки інтеграції України пан'європейську та світову транспортні логістичні системи, а митна діяльність має за мету забезпечити її економічну безпеку в умовах глобалізації світового господарства [1].

Проте, не дивлячись на значну кількість наукових досліджень щодо сутності, структури, функцій митної логістики, загальноприйнятної точки зору на проблему змістовного наповнення поняття, її предметного поля серед науковців та практиків не існує.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження підходів до змістовного наповнення терміну митна логістика, виділення її функціональних особливостей, об'єктно-предметного поля, завдань та факторів розвитку.

Виклад основного матеріалу

Досліджуючи питання сутності поняття «митна логістика», можемо відмітити, що найбільш розповсюдженими є наступні твердження. Так, Смирнов І.Г. зазначає, що митна логістика – новітній науково-практичний напрям, що з'єднує дві державно-господарські сфери: логістичну та митну діяльність, при цьому, виділяє 6 рівнів регіональних митно-логістичних систем, в яких здійснюються різноманітні операції щодо потоків митної переробки вантажів згідно митних режимів, а також функціональні складові митної логістики (здійснення митних та інших видів контролю, їх фінансове, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення) [2].

Гужевська Л.А. [3] зазначає, що митна логістика – це функціональна область логістики, що займається плануванням, контролем і керуванням транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними та нематеріальними операціями, що здійснюються над сировиною, матеріалами, напівфабрикатами, готовою продукцією в процесі перетину митного кордону, а також передачею, зберіганням та обробкою відповідної інформації.

Пономарьова Н.В. та Столяр Т.В. визначають митну логістику як невід'ємну частину логістичного ланцюга доставки вантажів у міжнародному сполученні та розкривають цільову функцію процесу митної переробки вантажів та ведуть мову про регіональну, компонентну і функціональну структури митної логістики, а також її зв'язок з транспортно-логістичною діяльністю, визначення часу на виконання митних процедур за різними видами митних режимів [4].

Остапенко А.С. та Повод Т.М. стверджують наступне «сутність терміна «митна логістика» є поєднанням логістичних процесів учасників ЗЕД (митних перевізників) із процесами митного контролю та оформлення товарів митними органами країн експорту, імпорту та транзиту» [5.]

На думку Яблонскіса А. Петерсон М. Кетнера К. [6], митна логістика – це специфічна сфера логістики, в якій процеси, характерні для національної логістики, усуваються або, скоріше, «переносяться» на другий план, і яка включає як невід'ємну частину конкретні сегменти діяльності митних та інших органів, що здійснюють нагляд які пов'язані з логістичною діяльністю.

Таким чином, митна логістика розглядається і як науковий напрям, і як практична діяльність, і як функціональна область логістики, і як частину логістичного ланцюга, і як сукупність логістичних процесів учасників ЗЕД. Зважаючи на складну структуру і множинність підходів до трактування терміну, та застосовуючи системний підхід для розкриття змісту митної логістики, запропонуємо власне визначення. Отже, митна логістика – це науково-практична діяльність, яка спрямована на вирішення питань регулювання митних товарно-інформаційно-фінансових потоків та сприяє захисту національних інтересів країни, пошуку балансу інтересів та забезпечення безпеки та розвитку суб'єктів ЗЕД.

Ідентифікація митної логістики як об'єкта наукових досліджень методологічно обґрунтована також тим, що вона характеризується як незалежна та специфічна область логістики, діяльність якої (дії, операції, функції, процеси) регулюється міжнародним та національним законодавством урядової митниці, міжнародної торгівлі, міжнародного бізнесу та міжнародного співробітництва, а об'єкти та суб'єкти цієї діяльності підлягають митному нагляду, митним інспекціям та іншим діям органів, що здійснюють нагляд. Це визначає автономію митної логістики, оскільки тільки в цій сфері логістики, а не в інших (транспорт, складське господарство, військова сфера тощо) така діяльність з потоками та ресурсами здійснюється і може здійснюватися під митним наглядом.

Специфіка митної логістики як галузі логістики проявляється у вигляді операцій, характерних виключно для митної логістики (митний статус товарів, митна вартість товарів, визначення походження товару, перевірка гарантії), функції, що виконуються при нагляді (визначення та стягнення митного збору, управління ризиками у міжнародному ланцюжку поставок, контроль діяльності, що здійснюється митними складами та митними агентами), участь спеціальних суб'єктів логістичної діяльності (митні органи, служби прикордонної служби та інші органи) здійснюють нагляд, агенти, що надають митні послуги, митні склади, митних перевізників тощо) у діяльності, пов'язаній з митною логістикою, а також конкретну взаємодію суб'єктів, що впливають на цю діяльність та її результати (партнерство державного та приватного секторів, міжнародні мережі тощо) [6].

Об'єктно-предметним полем митної логістики насамперед є експортно-імпортні товарні потоки – впорядкована множина товарно-матеріальних або нематеріальних цінностей, структурно взаємопов'язаних між собою і які сприймаються як єдине ціле, що в процесі свого руху від постачальника до споживача хоча б один раз перетинають митний кордон, і щодо яких, в зв'язку з цим, здійснюються спеціальні (митні) операції. Вони включають вхідні (імпорт) та вихідні (експорт) види потоків. Їх супроводжують інформаційні потоки: вихідні (від митниць до центрального органу), вхідні (навпаки), супроводжувальні (документи на товар). При цьому, здійснення зовнішньоторговельних операцій передбачає, що фінансовий потік поділяється на дві частини: до першої належать платежі, що сплачуються постачальнику за товар (його особливістю є те, що він регулюється законодавством більшості держав і міжнародними угодами); до другої частини належать митні

платежі, за допомогою яких держава регулює обсяги, асортиментний склад і напрямки переміщення експортно-імпорتنних товарних потоків.

Митна логістика як практична діяльність має власні функції, тобто сукупність логістичних операцій, спрямованих на досягнення цілей, на які спрямована діяльність усієї системи, або її елементів.

Як зазначає [1], логістична функція митної діяльності посідає важливе місце поряд із тарифно-регулюючою, інформаційно-аналітичною, контрольно-пропускнуою та фінансово-економічною, інтегруючи їх.

Отже, логістична функція митної діяльності охоплює такі складники [5]:

- логістизація процесу митної переробки вантажів;
- митна діяльність транспортно-логістичних компаній;
- відпрацювання стандартних логістичних вимог до застосування митних режимів;
- оптимізація технологій забезпечення переміщення вантажів через митний кордон із метою прискорення їх руху.

Основою логістичною функцією митної діяльності є організація процесу митної переробки вантажів, яка об'єднує процеси реалізації митних процедур, пов'язаних з фізичним і економічним переміщенням зовнішньоторговельних вантажів через митний кордон. Логістика повинна забезпечити узгодженість матеріальних (товарних), інформаційних та фінансових потоків в митній діяльності, оптимальну технологію переміщення товарів через митний кордон з метою прискорення цього процесу, а також відпрацювання стандартних логістичних вимог як по відношенню до митних процедур, так і до діяльності учасників ЗЕД.

Митні функції транспортно-логістичних фірм полягають у тому, що по-перше, їхня виробнича діяльність пов'язана з перетином митних кордонів, отже вимагає знання та дотримання митних вимог та взаємодії за митними органами; по-друге, великі транспортно-логістичні фірми мають в своїй структурі митні пости та ліцензовані митні склади, можуть виконувати функції митного перевізника та митного брокера, отже самі здійснюють митні функції [8].

Щодо третього напрямку митної логістики – відпрацювання стандартних логістичних вимог до застосування митних режимів, то у Митному кодексі України представлено 14 митних режимів. До них належать імпорт (випуск для вільного обігу), реімпорт, експорт (остаточне вивезення), реекспорт, транзит, тимчасове ввезення, тимчасове вивезення, митний склад, вільна митна зона, безмитна торгівля, переробка на митній території, переробка за межами митної території, знищення або руйнування, відмова на користь держави [9].

Для виконання функції оптимізації та гармонізації митного законодавства України до стандартів Європейського Союзу та мінімізації ризиків у митному контролі було прийнято Закон України «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» від 12.09.2019 № 78-ІХ. За цим законом, режим спільного транзиту – різновид митного режиму транзиту, відповідно до якого товари переміщують під митним контролем між двома митними органами України або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання таких товарів з умовним повним звільненням від оподаткування митними платами, без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД та з урахуванням особливостей, визначених Законом [10].

Окрім того, оновлення у 2020 р. правил Інкотермс (Incoterms) означає Міжнародні комерційні умови (International Commercial Terms), які визнані в усьому світі та мають велике значення у зовнішній торгівлі, за їх допомогою регулюють права й обов'язки покупців і продавців у міжнародній торгівлі. Це включає передачу товару покупцеві, транспортні витрати, відповідальність за втрату та пошкодження товару і страхові витрати [11].

У новій редакції «Інкотермс 2020» передбачено зміни в базисних умовах поставки товарів: видалення з правил «Інкотермс» терміна EXW (Ex Works – франко завод), це пов'язано з тим, що така умова поставки здебільшого використовується під час внутрішньої торгівлі, а також базис поставки EXW суперечив Митному кодексу Європейського Союзу; видалення терміна FAS (Free Alongside Ship – вільно уздовж борта судна), оскільки ця умова поставки використовувалася тільки для експорту і здебільшого для сипучих товарів (мінералів та зернових); поділ терміна FCA (Free Carrier – франко перевізник) на два базиси поставки: один – для наземної доставки, а інший – для морських контейнерних поставок; зміна умов поставок FOB (Free On Board – вільно на борту) і CIF (Cost, Insurance and Freight – вартість, страхування і фрахт) для контейнерних перевезень. Однак терміни FCA і CIF не застосовуються переважно більшістю учасників міжнародної торгівлі (експортерами, імпортерами, експедиторами, логістичними компаніями, банківськими установами тощо). Така зміна є важливою для всіх учасників зовнішньої торгівлі, оскільки приблизно 80% світової торгівлі здійснюється саме в контейнерній тарі; введено новий термін – CNI (Cost and Insurance – вартість і страхування), який означає, що продавець виконав поставку, коли застрахований товар розміщений у зазначеному порту відвантаження. Базис поставки CNI входить до групи С, тобто ризик транспортування і пошкодження товару передаватиметься від продавця до покупця в порту відправлення, але дасть змогу продавцеві-експортеру нести відповідальність за міжнародне страхування вантажу. Зауважимо, що умови поставки CNI призначені для заповнення прогалини між термінами FCA і CFR/CIF; введено два нових правила, які засновані на умовах поставки DDP (Delivered Duty Paid – поставка зі сплатою мита), видалено та

створено два нових базили поставок: DTP (Delivered at Terminal Paid – доставка на термінали з оплатою мита) означає, що продавець несе відповідальність за будь-які транспортні витрати з оплатою митних плат і доставку товарів до терміналу (порт, аеропорт або логістичний центр) у країні призначення покупця; DPP (Delivered at Place Paid – доставка до місця з оплатою мита) означає, що продавець несе відповідальність за будь-які транспортні витрати з оплатою митних плат і доставку товарів до будь-якого місця, що не є транспортним терміналом (наприклад, за адресою покупця) [11].

Отже, якісна митна логістика тісно пов'язана зі спрощенням умов та організації зовнішньої торгівлі, особливо з огляду на митні операції та процедури і прикордонну адміністрацію, оскільки в умовах сьогодення зростають обсяги міжнародної торгівлі, важливість глобальних ланцюгів постачання, а також менш витратної та вчасної доставки вантажу. Саме тому «Інкотермс 2020» є тим базисом, який впливає на якість та швидкість надання митних послуг, а відтак і на митну логістику.

Ефективність митної логістики в міжнародних торгових системах оцінюється за допомогою Індексу ефективності логістики, якій розраховується Світовим банком для 167 країн світу, включає у різні показники, які демонструють рівень розвитку національних секторів логістичних послуг і ступінь інтеграції країн до глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Індекс заснований на семи основних показниках ефективності торгової логістики:

- ефективності процесу оформлення митних та інших прикордонних органів;
- якості транспортної та IT-інфраструктури в галузі логістики;
- легкості і доступності організації міжнародних перевезень;
- компетенції місцевої галузі логістики;
- здатності відстежувати міжнародні перевезення;
- витрат внутрішньої логістики;
- своєчасності доставки вантажів до пункту доставки [12].

Якісна митна логістика тісно пов'язана зі спрощенням умов та організації зовнішньої торгівлі, особливо з огляду на митні операції та процедури і прикордонну адміністрацію, оскільки в умовах сьогодення зростають обсяги міжнародної торгівлі, важливість глобальних ланцюгів постачання, а також менш витратної та вчасної доставки вантажу. Саме тому вдосконалення митної логістики набуває все більшого значення для уникнення небажаних затримок та зниження митних ризиків, адже значна кількість та складність оформлення документів під час проходження митного контролю створюють додаткові витрати як часу, так і коштів для бізнесу.

На розвиток митної логістики мають вплив такі чинники: розвиток світової економіки і зростання зовнішньоторговельного обороту між країнами; зростання ролі науково-технічного розвитку; процеси глобалізації, інтеграції та регіоналізації; збільшення ролі транснаціональних корпорацій; лібералізація економік країн світу, непередбачувані випадки (пандемії, стихійні лиха тощо).

Враховуючи зазначене, можемо зауважити, що основними завданнями митної логістики є вибір умов поставки; митного режиму; гарантії доставки товарів, що перебувають під митним контролем; оптимізація процедури митного оформлення; удосконалення процедури митного контролю; розміщення та оптимізація функціонування вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів, митних ліцензійних складів та складів тимчасового зберігання; виконання вимог митного законодавства, обчислення і сплати тарифів, змін валютних курсів, контролю над цінами вибір посередника у митній справі; інформаційне забезпечення митної діяльності, виявлення відмінностей у законодавствах різних держав, політичних перешкод, культурних відмінностей та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Митна логістика інтегрує такі важливі функції митної діяльності: тарифно-регулююча, інформаційно-аналітична, контрольно-пропускна та фінансово-економічна. Мета логістизації митної діяльності полягає насамперед у ефективній логістичній організації всіх видів потоків, що спостерігаються в митній справі та їх прискорення. Це відноситься до товарних, інформаційних та фінансових потоків, що формують у сукупності інтегрований товарно-інформаційно-фінансовий потік, який мають своїм обов'язком контролювати такі структури митної служби, як митні пости та митниці, зокрема під час перетину цим інтегрованим потоком митного кордону держави. Інтегрований характер митно-логістичних потоків відповідає комплексній структурі митної логістики, що включає компонентну, регіональну та функціональну структуру.

Література

1. Зайцева К.В. Митна логістика як передумова інтеграції України у світову логістичну систему / К.В. Зайцева // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 11–12. – URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vetp_2012_38_9.pdf
2. Смирнов І. Г. Логістика митних режимів в Україні в суспільногеографічному вимірі / І.Г. Смирнов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2007. – № 54. – С. 34–36. – URL : http://papers.univ.kiev.ua/1/geografija/articles/smironov-i-logisticof-the-customs-regime-in-ukraine-in-human-geographical-measu_13610.pdf

3. Гужевська Л.А. Митна логістика: сьогодення та перспективи / Л.А. Гужевська // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2011. – Вип. 8. – С. 34–37. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2011_8_10
4. Пономарьова Н.В. Аналіз логістичної організації процесу митної переробки вантажів / Н.В. Пономарьова, Т.В. Столяр // Вестник ХНАДУ. – 2008. – № 41. – С. 119–122.
5. Остапенко А.С. Управління ефективністю та митними ризиками в логістичних процесах зовнішньоекономічної діяльності / А.С. Остапенко, Т.М. Повод // СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ. – 2020. – Випуск 1 (24). – С. 221–228.
6. Jablonskis A. INSIGHTS INTO THE DEFINITION OF CUSTOMS LOGISTICS / Alvydas Jablonskis, Mara Petersone, Karlis Ketners // Intellectual Economics. – 2019. – URL : https://www.researchgate.net/publication/330842477_Insights_into_the_definition_of_customs_logistics
7. Зайцева К.В. Митна логістика як передумова інтеграції України у світову логістичну систему / К.В. Зайцева // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С.11–12. – URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vetp_2012_38_9.pdf
8. Смирнов І.Г. Митна логістика: картографічний аспект / І.Г. Смирнов // Часопис картографії : зб. наук. праць КНУ ім. Т. Шевченка. – 2011. – Вип. 1. – С. 168–187.
9. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
10. Закон України «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» від 12.09.2019 № 78-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-20>
11. Нові правила Инкотермс 2020. Департамент з підвищення конкурентоспроможності регіону Харківської обласної державної адміністрації. URL : <http://www.compet.kh.gov.ua/ukr/2443-novi-pravilainkotermis-2020>
12. Connecting to Compete 2018. Trade Logistics in the Global Economy. URL: <https://lpi.worldbank.org/>

References

1. Zaitseva K.V. Mytna lohystyka yak peredumova intehratsii Ukrainy u svitovu lohystychnu systemu / K.V. Zaitseva // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2012. – № 38. – С. 11–12. – URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vetp_2012_38_9.pdf
2. Smyrnov I. H. Lohystyka mytnykh rezhymiv v Ukraini v suspilnoheohrafichnomu vymiri / I.H. Smyrnov // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heohrafiia. – 2007. – № 54. – С. 34–36. – URL : http://papers.univ.kiev.ua/1/geografija/articles/smyrnov-i-logicof-the-customs-regime-in-ukraine-in-human-geographical-measu_13610.pdf
3. Huzhevska L.A. Mytna lohystyka: sohodennia ta perspektyvy / L.A. Huzhevska // Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohystyka. Tekhnichna seriia. – 2011. – Vyp. 8. – С. 34–37. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2011_8_10
4. Ponomarova N.V. Analiz lohystychnoi orhanizatsii protsesu mytnoi pererobky vantazhiv / N.V. Ponomarova, T.V. Stoliar // Vestnyk KhNADU. – 2008. – № 41. – С. 119–122.
5. Ostapenko A.S. Upravlinnia efektyvnistiu ta mytnymy ryzykamy v lohystychnykh protsesakh zovnishnoekonomichnoi diialnosti / A.S. Ostapenko, T.M. Povod // SKhidna YeVropa: EKONOMIKA, BIZNES TA UPRAVLINNIa. – 2020. – Vypusk 1 (24). – С. 221–228.
6. Jablonskis A. INSIGHTS INTO THE DEFINITION OF CUSTOMS LOGISTICS / Alvydas Jablonskis, Mara Petersone, Karlis Ketners // Intellectual Economics. – 2019. – URL : https://www.researchgate.net/publication/330842477_Insights_into_the_definition_of_customs_logistics
7. Zaitseva K.V. Mytna lohystyka yak peredumova intehratsii Ukrainy u svitovu lohystychnu systemu / K.V. Zaitseva // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2012. – № 38. – С.11–12. – URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vetp_2012_38_9.pdf
8. Smyrnov I.H. Mytna lohystyka: kartohrafichnyi aspekt / I.H. Smyrnov // Chasopys kartohrafiï : zb. nauk. prats KNU im. T. Shevchenka. – 2011. – Vyp. 1. – С. 168–187.
9. Mytnyi kodeks Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-VI. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
10. Zakon Ukrainy «Pro rezhym spilnoho tranzytu ta zaprovadzhenia natsionalnoi elektronnoi tranzytnoi systemy» vid 12.09.2019 № 78-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-20>
11. Novi pravyla Inkotermis 2020. Departament z pidvyshchennia konkurentospromozhnosti rehionu Kharkivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii. URL : <http://www.compet.kh.gov.ua/ukr/2443-novi-pravilainkotermis-2020>
12. Connecting to Compete 2018. Trade Logistics in the Global Economy. URL: <https://lpi.worldbank.org/>